

KERTÉSZ ISTVÁN NAPLÓJA

Többoldalú kapcsolatok egy Bódva völgyi parasztgazda életében (1873—1895)

— akciórádiusz —

RÉMIÁS TIBOR

Martonyi a Bódva völgy középső vízgyűjtő területén fekvő, a 19. század második felében kb. 600 főt számláló borsodi település. Még a századforduló táján is a lakosság zöme földművelésből és állattenyésztésből élt, elenyésző volt az iparral és kereskedelemmel foglalkozók száma. Összterületének kisebbik harmada szántó, nagyobbik harmada *erdő*, a többi pedig elég *szűkre szabott rét és legelő rész* volt minimális szőlőparcellákkal tarkítva. *Jelentős állatállomány* (1895-ben¹ 304 szarvasmarha, 319 sertés, 109 ló és 704 juh) biztosította és segítette az itt élők mindennapjait. Összességében megállapítható, hogy *Martonyi* település adottságai a Bódva völgyi kistelepülések átlagával azonosak. Ha pedig bepillantunk az itt élő és dolgozó parasztemberek hétköz- és ünnepnapjaiba, akkor az kiinduló pont is lehet a falun élő Bódva menti parasztgazdák 19. század végi gazdasági tevékenységének, társadalmi életének jobb megismeréséhez. Tehát mi az a motiváció, ami bennünket éppen *Martonyi* példáján egy 19. századi parasztgazdaság feltérképezésére ösztönöz? Egy páratlan, eddig publikálatlan forrás, *Kertész István*, *Martonyiban* élt parasztember 40 évét (1873-tól 1912-ig) regisztráló *gazdasági feljegyzései, naplója*.

A napló létéről érintőlegesen *Szuhay Péternek* a Szendrő környéki falvakról publikált kötetéből² értesültünk. Konkrétan, a páratlanul gazdag parasztnaplót magát a forrást begyűjtő, *Hoffmann Tamás* ajánlotta figyelmünkbe feldolgozásra. A feldolgozás lehetőségeivel *Csiki Tamás* kollégámmal 1992-ben kezdtünk el részletesebben foglalkozni, akkor, amikor a miskolci Herman Ottó Múzeum és a putnoki Gömöri Múzeum OTKA-pályázatot nyújtott be a Bódva völgyi települések történeti és néprajzi kutatására, és arra zöld utat valamint az 1993 és 1995 közötti 3 évre kutatási finanszírozást kapott.

Az 1821 kéziratos oldal terjedelmű *parasztnapló* 1950-ben került a budapesti Néprajzi Múzeum adattárába.³ A fent már említett *Hoffmann Tamás* egyik múzeumi gyűjtőtújtja során talált rá, és csak nagy nehézségek, többszöri visszajárás után sikerült szert tenni a faluban jól ismert, az utódok által pedig becsben tartott eredeti forrásra.⁴ *Kertész István*, a szerző „paraszti” egyszerűséggel „Napi Jegyző Könyv”-nek titulálja a 40 éven át napról napra “czédulára” pennával, fekete tintával vetett gazdasági és

¹ Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára, Miskolc, 1970. 351—353. p.

² *Szuhay Péter*: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában, Miskolc, 1982.

³ Néprajzi Múzeum Adattára, EA 2260 leltári szám alatt.

⁴ A Néprajzi Múzeum forráskiadási szándékától vezérelve 1980-ban többpéldányos, szöveghű, frógépes másolatot készített a naplóról. A parasztnapló megjelenetése azonban terjedelmi okok miatt a mai napig sem realizálódott, de a továbbiakban már a részfeldolgozásokkal egyetemben kellene a publikálás lehetőségeiről gondolkodnunk.

időjárási feljegyzéseit. Mindez így jelenik meg pl. 1879-ben: "Az 1879.ik Évi időjárásnak és mindenféle termésnek, és változásnak tartalmát ekképpen írtam le. Saját kezemmel és tollammal" vagy pl. az 1881. év bevezetéseként: "Napi Jegyző Könyv az 1881.ik Évre. Ezen könyv Magába foglalja az minden napi dolognak, időjárásnak, úgy szintén az bevételnek és kiadásnak az jegyzékét. Ezen Esztendőben történt változásokat és bal eseteket is fel lehet benne találni. Írtam Kertész István." A tartalmi megjelölésből és a tekintélyes lapterjedelemből is látszik, hogy az elemzés alá vett forrás nemcsak az agrártörténészek és falukutatók, hanem a néprajzosok és a meteorológusok gazdag tárháza lehet.

Magunk a gazdaságtörténeti adatok elemzését tűztük ki célul, olyan megosztásban, hogy a feljegyzések első 23 évét (1873—1895) jómagam veszem vizsgálat alá, tekintettel *Kertész István rokonai, baráti, munkatársi körére; Martonyi település múltjára* (tiszttviselői, elemi csapások, elhalálozások, születések, lakodalmak, középületei, stb.) és *Kertész István piaci kapcsolataira*. Csíki Tamás kollégám a Millennium évétől, 1896-tól 1912-ig, a naplóbejegyzések végéig, 17 éves időtartamon át, tudja elemezni és rekonstruálni egy martonyi parasztember gazdaságát,⁵ tekintettel annak határhasználatára, nyomásrendszerére, a szezonális munkákra és a kisbirtok terméseredményeire. A tanulmánykötet terjedelmi korlátaira tekintettel jelen dolgozat pusztán *Kertész István faluján kívüli* piaci, más irányú gazdasági, hivatali és magán jellegű *kapcsolatait vizsgálja* az 1873 és 1895 közötti naplóbejegyzések alapján.

A könnyebb érthetőség kedvéért tudnunk kell néhány alapvető információt *Kertész István családi körülményeiről*, amelyeket a vizsgált 23 év folyamán a naplójegyzetekből megtudtunk. Kertész István a feltörekvő, szorgalmas, Martonyiban élő *kisbirtokos parasztember*: nős, felesége Hernád Zsuzsa, falubeli lány, aki sokat betegeskedik. Egyik sógora Alsó-Vadászra nősült (Hernád Józsi), "Istványa és Maris" gyermekük 1878-ban ill. 1884-ben született. János és Ferenc öccse ugyancsak a faluban él, ők is házas emberek, a három testvér között napi gazdasági és jó testvéri kapcsolat áll. Édesapja korán 56 évesen (1882-ben) meghalt, de "Atyusa" él, akinek ökrei és szekere van. Édesanyja erős, dolgoz asszony, gyakorta besegít fiai gazdaságába. Anyósa (anyókom, szül. Balog Mária) 62 évesen szélütésben halt meg (1886-ban), apjóját (Hernád Péter) 80 évesen érte utól a halál (1894). A református helyi gyülekezetben több éven át presbiter (1883-tól), majd 1891—1894 között a presbitérium vezetője, vagyis a református gyülekezet gondnoka lett. Kezdeményezésére és irányítása mellett épült újjá a martonyi református iskola. A faluban elismert ember, ennek okán hites személy vagy a mezei rendőrségi tanács pénztárnoka (1895), úti bizottsági tag (1894), stb. Sok sógora, komája, komaasszonya, barátja, cimborája van, akik oda-vissza egymáson segítenek, ahogy a munka dandárja kívánja.

Kevés földje miatt gyakorta eljár napszámba, kepét aratni (kepébe) vagy cseret hántani. A család plusz jövedelmét *famunkáiból*, "faragsálás"-aiból teremti meg, vagyis ügyes kezű, a fával jól bánó, de mesterlevéllel nem rendelkező parasztember. 1886-tól pedig — miután 2 pej csikót vett magának — eljár *fuvarozni*, sőt bérszántásokat vállal. *Ettől kezdve gyökeres fordulatot vesz az élete*, hisz anyagi gondjai csökkennek, földeket vesz haszonbérbe (árendába), rendszeresen *trágyázza* szántó-, kukorica- és

⁵ E kötetben lásd Csíki Tamás tanulmányát Kertész István naplójából, és Hoffmann Tamás kitekintő írását az európai parasztnaplókról.

kenderföldjeit, így jobb terméseredményeket ér el. Lehetősége nyílik háza felújítására, körbekerítésére, gazdasági és háztartási gépek vásárlására (szecskavágó masina, új kandalló, sparhelt), személyes holmik (óra, esernyő), új ruhák (felesége, családtagjai és maga részére) vételére.

Mielőtt — most már elkerülhetetlenül — rátérnénk Kertész István Martonyin kívüli — elsősorban Bódva menti — akciórádiuszának többoldalú kapcsolatrendszerének taglalására, tisztáznunk kell egy kézenfekvő dolgot. *Egy szorgalmas parasztember az év minden hónapjában földjéhez, falujához kötött, elfoglalt ember.* Ha egyszer a munka ritmusát felvette, abból nem — legalábbis elég nehezen — lehet kikökkenteni. Tehát ez az a szemüveg, amelyen át szemlélnünk kell *Kertész István faluján kívüli elfoglaltságait.*

Felparcellázott, dülökre⁶ kiosztott *szántóföldjeit* három nyomásban művelte. Az ugaroltatás a század folyamán végig élő művelési forma volt Kertész István törpebirtokán, ahogy Martonyi többi gazdájánál is. A vizsgált időszakban portörő Miklós és Vajda Julcsa földjeit is árendálta. *Szőlője* a Szelesben és a Kis hegyen volt, *krumpliföldje* az Óldalföldön, a Toboján és a Szuhadalban, *kukoricaföldje* az Óldalföld derekán, az Alsó Toboján és néha a Girinden, *kenderföldje* a Szuhadalban (Vadas Józsi földjében), *kaszálója* a Falu alatt, a Girinden (Pál úr rétjén), a Völgy feneken (a Zúbertől cserélt réten), *lóheréje* az Óldalsó földön, *rétje* a Falu alatt lévő Alsónyilas réten (zálogképpen használt Nagy István komájától), *szilvása* a Kis hegyen, *erdeje* a Szuhadalban (vette Vajda Julcsától) és *pincéje* csak az édesapjának volt (közös), aminek a padlásán szénát is lehetett tárolni.

A földdarabok művelése, a ház körüli teendők ellátása (szarvasmarha, setés, ló etetése, itatása, aljazása, trágyakihordása; tűzifa előkészítése, a házhelyen termesztett növények kapálása, stb.) *szisztematikus munkavégzést követelt* a parasztembertől *egész évben.* Így pl. lássuk Kertész István évi — havi lebontásban — öt nélkülözni nem tudó munkáit:

január: favágás, tűzifa begyűjtése, trágyahordás, disznóölés, szőlőkarók készítése, kötélkészítés, szerszámok javítása és újak készítése, (zab,

6 A napló *Martonyi dülöneveinek* kifogyhatatlan, de nagyon pontos tárháza. A teljesség idénye nélkül lássunk néhányat a napló bejegyzéseiből: Rések (búzaföld), *Kertmegi lápa* (búzaföld), *Mogyorós kút* gaz alatt (búzaföld), Felső nyomásban lévő Bakos föld (zabföld), — Berek alatt (zabföld), Kert alatt (zabföld), Középső nyomásban lévő Bakos föld (bükköny), — Tilalmas (zabföld), Felső tobója (lóhere), Sós kút (zabföld), Kertész Pali erdeje, Szalonnai (búzaföld), *Szuhadal* (makkos erdő, krumpliföldek). Az nagy Asszony erdeje, Meszesi erdő (Zúber úr erdeje), Poroszka oldal (kosárfonáshoz vesszőnek való hely), Szendi útnál (erdő, — Zúber úré), Kis Rednek (Lovász Miklós úr erdeje), Kemenczés tón felül (közös szilvás), Pilis lápa (erdő), Kishegy (gyümölcsös szőlő), Szöllőhegy, az Falu alatt, az Rét széle (irtás), Király kút patak (gyümölcsös), Verem völgy felőli szilvás a kishegyi szőlő végiben, Veres hegy (szilvás), Toboja (krumpliföld), Galambosi pallag, Pilis orom (erdő), Varnyas szőlő, Felső Veres hegy szőlő, Szerencs (kaszáló), *Girind* (~ Az aratás mindig itt kezdődik, őszi vetés, kaszáló), Szeles (gyümölcsös, szőlő), Kis Rednek (tűzifa, — gomázó hely), Nagy Rednek (erdő, gombázó hely, Lovász Dezső úr erdeje), Szetykó (tűzifa), Kővágó (diófás), Óriás kútnál (erdő), Kereszt kút (szilvás), Vágott erdő, Éger völgy (erdő, Dobronoki László úr erdeje), Latykó (erdő), Meszesi úthoz (szántóföld, zabföld), Óldal föld (zabföld), Felső kis hegy (szőlő), Verem völgy gyepe (erdő), Szent Andrási rét, Sárkány törös oldal (erdő), Szár hegy, Só völgy feje (nyírjes, pl. Maijzler erdeje a Rákai határnál), Róna bükk feje (tölgyes, bükkös), Klastrom (szántóföld, pl. Győri János földje), Falu alatt (kaszáló, pl. Dobronoki László úré), Szalonnai (rét) az Meleg víznél, Szúnyog domb, Három határnál pl. (Lovász Dezső úr erdeje), Mogyorós kút felé (út) Csapáson (út) (a falu dolgában ide hordták a követ), Semmijik (kaszáló), Karátka (kaszáló), Detkó (abroncsnak való hely), Rákain (abroncsnak való fa), Falu alatt lévő Alsónyilas rét, stb.

- lóhere, esetleg búza, árpa) cséplése, cséplés kepe, cser hántása, fonás (besegítés a feleségének), ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- február:* cséplés kepe, favágás, tűzifa begyűjtése, trágyahordás, disznóölés (a rokonságban is!), ásózás, szőlőkaró készítése, fonás (besegítés a feleségének pl. matringolás), szerszámok javítása és újak készítése, cser hántása, borfejtés, ruhaszállítás a mosótóra, kőszállítás a falu útjaira (falu dolgában), "kőhányás a Bikkesbe' a szilvásba", "farigcsálás".
- március:* tavaszi szántás, tavaszi vetések (búza, árpa), szőlő nyitása, metszése, gyümölcsfák metszése, hiányzó szőlőkarók készítése, gyümölcsfák oltása, trágyázás, favágás, ásózás, szövés (besegítés a feleségnek), cser hántása, kerti növények vetése (mák, zöldség, saláta), bérfavágás, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- április:* szántás, vetés, (árpa, bükköny), takarmányrépa vetése, a kukorica és a krumpli ültetése (kapa után), trágyázás, szőlőkarók cseréje (karózás), szőlő metszése, homlítás, napraforgó, lóhere vetése, bab ültetése, kendermag vetése, meszelés, gyümölcsfák metszése, vászonfehérítés, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- május:* elhúzódó szántás és vetés, favágás, homlítás, krumpli, kukorica és szőlő kapálása, trágyázás, bab ültetés, gordonyozás "az tenkejben a tavaszi búzában", kendermag vetése, cser hántása, karózás, szőlő kötése, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- június:* szénakaszálás, forgatás, takarás, hordás, ugarolás, lóhere kaszálás, szőlő kötés és kapálás, kacsolás, trágyázás, krumpli és kukorica kapálás, töltögetés, karózás, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- július:* őszi aratás (árpa, zab, búza, lóhere kaszálása), cséplés, kévekötelek készítése, kukorica és krumpli töltögetése, trágyázás, szőlő kötés és kapálás, tetejelés, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- augusztus:* virágos kender nyövése, áztatása, kévekötelek készítése, aratás (árpa, búza, gabona, tenkej, zab, bükköny kaszálása, felkötése, beszállítása), cséplés, lóhere kaszálása, sarnyú kaszálás, bab cséplés, szőlő kapálás (3x), krumpli ásása, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- szeptember:* magvas kender nyövése, kendermag kiverése, kender áztatás, őszi szántás, vetés, cséplés, sarnyú kaszálás, kukoricatörés, góré kivágása, krumpli ásása, malac kihajtása makkra, szőlő kapálás (3x), trágyázás, dió verése, körtvéj, szilva, alma szedése, répa ásása, lekvárfőzés, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- október:* cséplés, gabona "ódalazása", rostálni garmadáját, őszi szántás, vetés, krumpli ásása, sarnyú kaszálás, kender tilolás, hordók fenekelése, abroncsózás ("az erdön vóltam abroncsér"), trágyázás, szüret, szőlő taposás, a törköj sajtolása, tűzifa begyűjtése, magvas kender törése (pl. a Sebő Láncki Malomban — 1888.), kökény, csipke, som begyűjtése, makk szedése, répahúzás, káposzta savanyítás, szilva verése, pálinka főzés, kályhakotrás, kéményseprés, ruhaszállítás a mosótóra, "farigcsálás".
- november:* cséplés (búza, árpa, tenkej, zab — pl. "kepebúzáat kaptam cséplőrészt"), szőlő fedése, őszi szántás, vetés, disznóölés, káposzta taposás, házhely

takarítása, gazégetés, pálinka főzés (törköj), tűzifa begyűjtése (“egy hát fáér voltam”, “egy gyalog szánka fát hoztam”), ruhaszállítás a mosótóra, “farigcsálás”.

december: disznóölés, favágás, tűzifa begyűjtése, trágyázás, cséplés, borfejtés, pálinka főzés, ruhaszállítás a mosótóra, “farigcsálás”.

A fentiek ismeretében és tudatában nehéz elképzelni, hogy a parasztgazdának volt még ideje és lehetősége a faluján kívüli más teendők intézésére. Megdöbbenve fogjuk tapasztalni, hogy igenis volt! Sőt, *Kertész István nem kevés időt töltött Martonyi határán kívül*, amikor éppen gazdasági, hivatali vagy magán jellegű ügyeit intézte.

Havonta 1—2, ritkábban 2—4 alkalommal rendszeres látogatója volt a *Bódva menti vásáros helyeknek*. Úgy mint, elszekerezett *Edelénybe, Szendrőbe, Tornára, Szent Péterre, Szepsibe*, sőt még *Meczenzére* is. A *Bódva völgyén túl* pedig el-eljárt *Szikszóra, Kassára, Miskolcra*, az édesapja még *Rozsnyóra* is. A vizsgált 23 év átlagát véve az alábbi megállapításra jutottunk a *vásáros helyek látogatottsága tekintetében*:

január 16.—23. (Szendrő), 29.—febr. 4. (Torna.)

február 17.—19. (Miskolc), 23.—26. (Szepsi).

március 9.—11. (Szent Péter), 14.—19. (Torna), 18.—26. (Szendrő).

április 4.—16. (Edelény), 22.—29. (Szent Péter), 25.—máj. 4. (Torna, Szikszó, Meczenzéf).

május 6.—10. (Szepsi), 7.—17. (Szendrő, Edelény), 18.—24. (Miskolc), 25.—jún. 11. (Szepsi).

június 8. (Szikszó), 25.—28. (Szent Péter).

július 4.—15. (Edelény), 20.—21. (Szikszó), 26.—31. (Szendrő).

augusztus 1.—3. (Kassa), 15.—17. (Rozsnyó — az édesapja), 30.—szept. 2. (Torna).

szeptember 2.—3. (Szikszó), 27.—okt. 8. (Szent Péter, Szendrő).

október 24.—27. (Torna).

november 6.—18. (Szendrő, Kassa, Meczenzéf), 21.—26. (Torna).

december 3.—7. (Szent Péter).

A megvásárolt áruk között találjuk: kalendárium (minden év végén vagy elején), penna és fekete tinta (ezzel íródott a naplója is), lábbelik (magának és gyermekeinek, a feleség talán magának vásárolt), fél talpak, főkötők és före valók, ruhanemük, anyagok, szerszámok, használati tárgyak, (fésű, pipa, bugyelláris), természetesen jószágok (tehén, sertés, ló), szappan, olaj, *ritkán* káposzta, szalonna, könyvek (a gyerekeknek iskolába), de kuriózumnak számít az óra és az esernyő vásárlása.

A megvételre ajánlott áruk listája igen szegényes, de csöppet sem meglepő: gabonafélék (zab, búza), jószágok (tehén, bornyú, ökör, tinó, malac, disznó, ló), egyéb növényfélék (bab, szilva, körte, dió) és vásznak (házi készítésűek). A vásárra járás fordulópontja 1886-ban következett be Kertész István életében. Addig más szekere felkérérdzkedve jutott el a vásárookra szekérbér fizetése mellett. 1886 után pedig saját szekerén (ha szükség volt, akkor saját szánkájával), mehetett kénye-kedve szerint, másoktól függetlenül (de bármikor segítőkészen) a Bódva menti vásáros helyekre, de távolabb is. Ettől kezdve neki fizettek szekérbért.

Kertész István Martonyi határán kívüli gazdasági kapcsolatai elsősorban a közeli malmok felé irányultak (*Dobódél, Szalonna, Sebő Láncz, Szín, Szín Petri, Csangó, Csehi,*

de 1884-től elsősorban *Jósvafő*), valamint a kevés helyi kaszálási lehetőség miatt gróf Keglevics *rákai rétjeit* és a *szentandrászi réteket* vette célba a jószágok szénapótlásának reményében. *Ölfát lehetett vágni* Meizler úr erdejében Rákón ("a Gömör megyei Henczkői Gyár részére") vagy a Zúber Ferenc úr erdejében ("a Dobsinai Gyárnak") *Tornára* és *Heténybe* járt épületnek való fákat venni, de deszkáért felszekerezett *Meczenzéfíg* is, bár kapott hasonló minőséget, de drágábban Szendrőben, Bodolón, sőt Szepsiben vagy Szent Péteren is. *Zsindelyt* Tornán és Bodolón kapott, *zsupért* pedig eljárt Hídvég Ardóba. *Meszet* mindig Szendre járt vásárolni. *Átalagok készítését* gróf Keglevics bodnárja vállalt Rákón. *A kovácsokat, csizmadiákat*, Szalonnán kereste fel. *Ha gabonát, gyümölcsöt* kívánt eladni, akkor Szent Péter és Miskolc, de leginkább Meczenzéf mindig biztos felvásárló piacot jelentett, ahol szerszámaikat is bővíthette a kapott pénzből. A "vályog hányáshoz" szükséges *törekért* Szalonnára, *a szabóhoz, a rézműveshez, az asztaloshoz* és *üvegért*, Szendrőbe, *tégláért* Edelénybe kellett járnia. *A télire való káposztát* leginkább Kassán lehetett beszerezni, de rossz idő esetén, vagy egyéb elfoglaltság miatt Komjáti volt a célállomás. *Kőművest* vagy Dobódélről vagy Szilasról hívott. *Ha kukorica góréból* hiány volt, azt leginkább Szalonnáról vagy Meszéről lehetett pótolni. *A disznóöléshez* elengedhetetlen sómennyiséget és kását a vásárok vagy a közeli Szendrő boltjai biztosították. *Az öntöttvas eszközöket* (szecskavágó, rosta, masina) a kassai vasgyár terítette a Bódva mentén. *Ha hántolt fa értékesítésével* kívánt kevéske pénzhez jutni, akkor a Kovácsi erdőt kereste fel, s azt mindig Szendrőben értékesítette. *Sírkövekért* be kellett szekerezni Miskolcra, ahol a kívánt szöveget (betűje 2 Xr.) rá is vésték helyben. Igazán kitűnő *vastengelyes szekeret* Bodnár János kovácmester készített Szepsiben. *Az óráját*, ha elromlott, akkor csak a tornai katolikus kántorra merte bízni.

Hivatali elfoglaltságai abból adódtak, hogy Martonyiban presbiter, majd a református gyülekezet gondnoka volt, így ha egyház- és iskolalátogatás történt a faluban, neki jelen kellett lennie, de résztvett a papi gyűléseken is. Itt voltak a vizsgált 23 év alatt az *egyházat és iskolát látogató papok* Balajtról, Hegymegről, Varbórol, Parasznyárol, Szalonnáról, Disznóshorvátiból, Szendről, Vadnáról, Kazincról, Radostyánból, Edelényből. *Papi gyűlésre* volt hivatott (ha fuvarosként is): Kazán, Bábonyban. Meglátogatta iskolaépítés beadványa kapcsán a Miskolcon székelő református püspököt is. *Katonai szemlékre* (1876, 1879) Szendrőbe járt, amikor a 60. gyalogezredhez előljáró érkezett, de a *fegyvergyakorlat* (1877) már Egerben zajlott. 1878 augusztusában behívták a *Boszniai Háborúba* is, ahol két harchan is részt kellett vennie, s betegen tért haza. *A katonai végelbocsátó levelet* Szalonnán a jegyzőnél vehette kézhez. De a *jegyzőhöz* járt adás-vételi szerződési ügyekben is, bár a *telekkönyvezés* Miskolchoz tartozott. Ajánlott levelért a szendrői *postára* kellett bemenni. A bíróval gyakran eljárt Edelénybe, az *adóbehajtó hivatalba* (az inkasszára) és az *(al)járás bírósághoz*. Az egyház pénzét a tornai Takarékpénztárban helyezte el. Látogatást tett az *egyházmegyei ügyvédnél* is Szent Péteren. Az országos *követválasztások* Edelényben zajlottak, ahol 1892. januárjában a kormánypárt győzedelmeskedett. *Gyűjtést végzett* több alkalommal is a Sárospataki Kollégium részére.

Végezetül magán ill. családi jellegű kapcsolatai is több települést érintenek: a sógorával, a feleségével és a gyermekével Szendrőbe, Rudabányára járt az *orvoshoz* és a "pijóczákért" valamint más orvosságokért a szendrői *gyógyszertárba*. Az állatorvos Szalonnáról vagy Edelényből járt ki a lovakat vizitálni. *A gőzös vasútállomásra* Szent

Péterre kellett beszekerézni. Egy alkalommal időt szakítottak — a vizsgált 23 év alatt —, hogy elmenjenek Somodiba a fürdőbe (a feleségével és az édesanyjával — 1889. máj. 26-án!) Egyik sógora Alsó-Vadászról látogatta meg családját. Ugyanakkor Szendrőben tűzbiztosítása volt, Miskolcon pedig fizetett a Pesti Biztosító Társulatnak "szekuráczió pénzt", és a tornai Takarékpénztárból 1891-ben 200 ft.-ot vett fel, saját megtakarított pénzéből.

Kertész István gazdasági, hivatali és családi kapcsolatainak gyakoriságát (alkalomszerűségét) településekre kivetítve, és a vizsgált 23 év időtartamában az alábbiakban tudjuk összegezni.

Kertész István akciórádusza a Bódva folyó vízgyűjtő területén:

Meczenzéf (7), Szepsi (5), Torna (10), Somodi (1), Bodoló (2), Vendégi (1), Hídvégardó (3), Komjátí (2), Szilas (3), Szentandrás (4), Rákó (21), Dobódél (2), Dobódéli Malom (11), Színi Alsó Malom (1), Szín (1), (Szín) Petri malom (6), Jósvalfői Malom (28), Sebő Láncki Malom (18), Szalonnai Nagy Malom (7), Szalonna (31), Csángó Malom (2), Csehi Malom (5), Kovácsi Erdő (7), Meszes (Meszesi Erdő) (13), Galvács (1), Éger völgy (1), Szendrő (48), Szendrőlád (2), Borsod (1), Edelény (13), Finke (1), Szent Péter (20).

Kertész István akciórádusza a Bódva völgyén túli településeken:

Dobsinai Gyár (1), Sáros megye (1), Kassa (9), Sátoraljaújhely (1), Sárospatak (3), Szent Jakab (2), Szilicze (1), Barakony (4), Alsó-Vadász (1), Balajt (3), Hegymeg (4), Szend (6), Rudabánya (2), Disznós Horváthi (2), Kaza (1), Rodostyán (1), Varbó (1), Parasznya (3), Hetény (1), Vadna (1), Kazincz (1), Bábony (1), Tardona (1), Miskolcz (16), Eger (1), Buda Pest (1), Szatmár megye (1), Bosznia (1).

A fentiekből jól kirajzolódik egy Bódva völgyi parasztgazdaság többoldalú kapcsolatrendszerére Kertész István naplóíró parasztember személyén át. A dolgozat pusztán 23 éves időszakot vizsgált, ami elég volt ahhoz, hogy a közhiedelemmel ellentétben bizonyosságot adjon arról, hogy egy kistelepülés törekvő, kuporgató alakja is képes, szinte a semmiből, családjának komoly gazdasági alapokat teremteni. Mindehhez — esetünkben és a 19. század végén — "elegendőnek bizonyult 1 pár szürke pej" és kiváló kezűgyesség "farigcsáláshoz".

Mellékletként két táblázatba sűrítve lássuk részletesebben is Kertész István Martonyi határán kívüli kapcsolatait. Elsőbben a piaci kapcsolatait, majd a többit.